

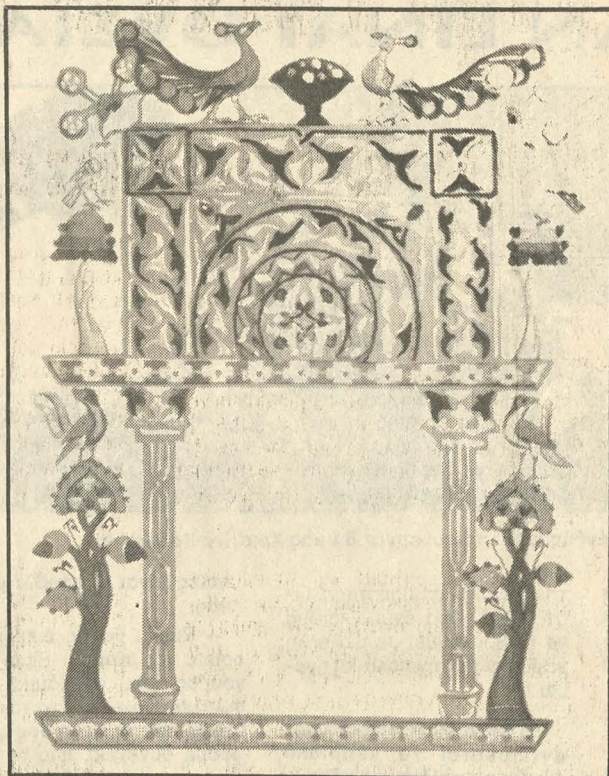
Η πλούσια μα άγνωστη αρμενική ποίηση

• ΑΝΘΟΥΛΑΣ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Η αρμενική ποίηση ήταν το θέμα διάλεξης που έδωσε η Νόνα Μολέσκη στην Πύλη Αμμοχώστου στις 28 του Μάρτη, στα πλαίσια σειράς διαλέξεων του Λαϊκού Πανεπιστημίου με τίτλο «Οι Άγνωστοι Γείτονες - Αρμένιοι». Για να κάνουμε μια αρχή μόνο γνωριμίας (πώς να χωρέσει εξάλλου οτιδήποτε άλλο σ' ένα τέτοιο σημείωμα από την ποιητική δημιουργία ενός ολόκληρου λαού) με την τόσο άγνωστη στην Κύπρο ποίηση του αρμενικού λαού, που δεν είναι μόνο γείτονες μά και συμπατριώτες μας, ζητήσαμε από τη Νόνα Μολέσκη να μας μιλήσει για τις ρίζες και την εξέλιξη της αρμενικής ποίησης και να μας δώσει κάποια χαρακτηριστικά της δείγματα. (Σημειώνουμε, ότι όπως και η διάλεξη στην Πύλη Αμμοχώστου, η αναφορά αυτή φτάνει μέχρι και το 18ο αιώνα).

— Δύο είναι νομίζω τα στοιχεία που ξεχώριζαν, τουλάχιστον για μένα, στη διάλεξη σου στην Πύλη, η σφαιρικότητα και η πλατύτητα με την οποία προσεγγίζεις την αρμενική ποίηση και η πολλή αγάπη γι' αυτή, πράγμα που δείχνει ότι έχεις ασχοληθεί με το αντικείμενο σου βαθειά και προσεκτικά.

Θέλω ακριβώς να τονίσω ότι τη διάλεξη δεν την έκανα σαν ειδικός γιατί με την αρμενική λογοτεχνία γενικά και την ποίηση ειδικά έχω ασχοληθεί μόνο σαν γλωσσολόγος. Όμως η πρόσκληση του Λαϊκού Πανεπιστημίου να μιλήσω για το θέμα αυτό ήταν για μένα μια ευκαιρία αλλά και μια πρόκληση ταυτόχρονα να ασχοληθώ πιο βαθειά με το θέμα γιατί το νοιώθεις σαν καθήκον, όταν είσαι της διαποράς, να ενημερώσεις γύρω από ένα τόσο άγνωστο τομέα. Παρ' όλο που υπάρχουν κάποιες φορείς στην Κύπρο, εντούτοις ο αρμενικός πολιτισμός είναι πράγματι άγνωστος γιατί οι φορείς αυτοί, όπως για παράδειγμα το Μελκονιάν, λειτουργούν αρκετά κλειστά και δεν είναι συχνές οι εκδηλώσεις και η ενημέρωση που γίνεται όπως η σειρά του Λαϊκού Πανεπιστημίου, που γι' αυτό τη θεωρώ πολύ πετυχημένη. Οι Κύπριοι, όπως και άλλοι λαοί, συμπάσχουν και συμπαράσπονται στους Αρμένιους στη βάση της τραγικής ιστορίας του αρμενικού λαού και του ρόλου του στη σκηνή της παγκόσμιας ιστορίας. Ο κάθε αιώνας σ' αυτή των γεγονότων δεν εξαντλεί ποτέ το ρόλο του κάθε λαού επειδή, όπως στην περίπτωση του αρμενικού λαού, δεν μπορεί να περιοριστεί στο ρόλο του λαού - θύματος. Αυτό που χαρακτηρίζει τον κάθε Αρμένιο είναι η εθνική περηφάνεια για τον πολιτισμό του λαού του. Δεν νοιώθει θύμα, αντίθετα νοιώθει νικήτη γνωρίζοντας τις κορυφές που έχει φτάσει στη λογοτεχνία και την τέχνη που διεκδικεί πρωτεία που ίσως άλλοι δεν

υποψιάζονται καν, είτε λόγω άγνοιας είτε επειδή όλοι οι παράγοντες της ιστορικής ύπαρξης του αρμενικού λαού — η κρατική ύπαρξη και ταυτότητα, η εδαφική οντότητα, η ελεύθερη άσκηση της θρησκείας — γνώρισαν βίαιες διακοπές και ήταν κάτω από μόνιμο κίνδυνο αφανισμού. Η μόνη συνεχιζόμενη γραμμή στην ύπαρξη και υπόσταση του αρμενικού έθνους ήταν, από πολύ παλιά μέχρι τις μέρες μας, η γραμμή της ιστορίας του πολιτισμού του.

— Υπάρχει δηλαδή μια αντιστοιχία και μια αναλογία μεταξύ της πολιτικής και της πολιτιστικής ιστορίας του αρμενικού λαού; Κι αν η πολιτική ιστορία των Αρμενίων σημαδεύεται από τις βίαιες διακοπές της εθνικής και κρατικής ύπαρξης τους, ποιοι θάλαγες ότι είναι οι σημαντικότεροι σταθμοί ή τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της άλλης ιστορίας, της πολιτιστικής, του αρμενικού λαού;

Ναι, σίγουρα υπάρχει άμεση σύνδεση και αντιστοιχία, όπως για παράδειγμα η υιοθέτηση του χριστιανισμού σαν της επίσημης θρησκείας του κράτους στις αρχές του 4ου αιώνα και η άνθηση της χριστιανικής ποιητικής λογοτεχνίας από τον 5ο αιώνα και μετά. Κι αυτή η αναλογία μπορεί να εντοπιστεί σ' όλη τη διάρκεια της πορείας του αρμενικού λαού. Τώρα για τους σταθμούς και τα κύρια χαρακτηριστικά της αρμενικής ποίησης. Ο κάθε αιώνας σ' αυτή την ιστορία έχει το δικό του σημάδι, τη δική του σημασία. Ένα χαρακτηριστικό που σίγουρα ξεχωρίζει είναι η διπλή και σύνθετη φύση του αρμενικού πολιτισμού και οι επιδράσεις που δέχτηκε από την ανατολή και τη δύση. Ακόμα και η εθνογένεση χαρακτηρίζεται από αυτό. Εκείνο που εθνικά και γλωσσικά ονομάζουμε αρμενικό λαό αποτελείται από το μη ινδο-ευρωπαϊκό εθνο-γλωσσικό αυτόχθονο στοιχείο και το

ινδο-ευρωπαϊκό που έρχεται με τη μετανάστευση των αρχαίων βαλκανικών λαών και γίνεται ένα ενιαίο σύνολο.

— Για να συγκεκριμενοποιήσουμε κάπως την ιστορία του αρμενικού πολιτισμού και της ποίησης ιδιαίτερα και να βοηθήσουμε στην πιο εύκολη κατανόηση και τοποθέτηση της, έστω και με τον κίνδυνο υπεραπλούστευσης και μεγάλων παραλείψεων, μπορούμε να μιλήσουμε για την απαρχή της;

Αυτούσια και αυτόνομα, η αρμενική λογοτεχνία εμφανίζεται στον 5ο π.χ. αιώνα με τη δημιουργία του αρμενικού αλφαβήτου. Προηγούμενα, η λογοτεχνία των Αρμενίων γράφεται είτε στα ελληνικά, είτε στα συριακά, είτε σε ξένα αλφάβητα στην αρμενική γλώσσα. Κι αυτό ακόμα το γεγονός είναι ενδεικτικό των επιδράσεων που δέχτηκε κι αφομοίωσε ο αρμενικός πολιτισμός τόσο από τη δύση όσο και από την ανατολή κι ιδιαίτερα τον ελληνικό και τον αρχαίο ιρανικό πολιτισμό. Με το χριστιανισμό βέβαια γίνεται μια καθαρή τομή και το αρμενικό έθνος κατατάσσεται πια στον χριστιανικό δυτικό κόσμο, όμως η επίδραση των δύο αυτών πολιτιστικών επιδράσεων συνεχίζεται πάντα.

Με την υιοθέτηση του χριστιανισμού, όλη η προηγούμενη θρησκεία καταστράφηκε

Με πολλή αγάπη και περηφάνεια από τη Νόνα Μολέσκη

Η Νόνα Μολέσκη, γνωστή περισσότερο ίσως για τις θεατρικές μεταφράσεις και την κριτική θεάτρου από τις στήλες του «Εμπρός», κατάγεται από το Ερεβάν της Σοβιετικής Αρμενίας.

Μετά τις πτυχιακές της σπουδές στην κλασική φιλολογία, ειδικεύθηκε σε μεταπτυχιακό επίπεδο στη συγκριτική γλωσσολογία αρχαίων βαλκανικών γλωσσών. Από το

1982 ζει και εργάζεται στην Κύπρο. Τώρα, μαζί με τον σύζυγο της γνωστό ποιητή Γιώργο Μολέσκη εργάζεται πάνω στις μεταφράσεις του αρμενικού Λαϊκού Επους «Σαουντί Δαβίδ».

σαν παγανιστική. Επομένως, η πρώτη περίοδος του αρμενικού πολιτισμού μόνο σαν αναδρομή υπάρχει. Βρίσκουμε λιγοστά μόνο δείγματα στην κατοπινή γραπτή λογοτεχνία. Δηλαδή, ιστοριογράφοι από τον 5ο αιώνα και μετά έχουν καταγράψει δείγματα αρχαίων θρύλων και μύθων από πολύ παλιότερες περιόδους. Απ' εκεί, μέσα από τη γλωσσολογική ανάλυση θεονύμων και μυθολογικών σχέσεων, μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για το αρχαίο πάνθεο και τις σχέσεις παράλληλα της Αρμενίας με την αρχαία Ελλάδα και με την αρχαία Ασσυρία.

Η δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται, όπως αναφέρθηκε και πριν, από τη χριστιανική ποιητική λογοτεχνία που αρχίζει να ανθίζει από τον 5ο μ.χ. αιώνα και δημιουργείται παράδοση θρησκευτικών ωδών και ύμνων. Παράλληλα, καλλιεργείται μια πλούσια και τεράστια μεταφραστική παράδοση, δείγμα κι αυτό της ανοικτοσύνης του χαρακτήρα του αρμενικού πολιτισμού που πάντα σεβόταν και τιμούσε τους ξένους πολιτισμούς. Ετσι, αυτή η παράδοση μοιάζει με ξένα κείμενα, όμως στη συνέχεια εμπλουτίζεται και συνεχίζει ανεξάρτητα.

Αργότερα, από τον 5ο μέχρι τον 13ο αιώνα, υπάρχουν οι χειρόγραφοι ανθολογίες των θρησκευτικών ποιητικών γραφών. Εδώ να σημειώσουμε ότι τα χειρόγραφα αποτελούν κι αυτά από μόνα τους ξεχωριστά δείγματα τέχνης. Έχουν διασωθεί κάπου 25.000 τέτια χειρόγραφα, που κοσμούνται με ειδικό είδος αρμενικής μινιατούρας. Αυτά τα κείμενα είναι πολύ σεβαστά και ο λαός, οι απλοί άνθρωποι τα έσωζαν στους δύσκολους καιρούς των σφαγών, των κατατρεγμών και της προσφυγιάς με τη διάδοση και τη διανομή τους από χέρι σε χέρι, κάποτε βρίσκονταν μισά εδώ και μισά αλλού.

— Εκτός από την θρησκευτική ποιητική γραφή, ποιές είναι οι άλλες μορφές ή είδη της αρμενικής ποίησης;

Έχουμε τη δημοτική λαϊκή ποίηση που είναι διαχρονική και η οποία ανθολογήθηκε πολύ αργότερα. Πρόκειται για λαϊκά ποιήματα που ξεκινούν από τον 5ο αιώνα, με πολλών ειδών θεματολογία: ιστορικά, ερωτικά, εργατικά, νανουρί-

σματα, προσφυγικά. Κι εδώ πάλι έχουμε τη διπλή επίδραση, τη δυτική και την ανατολική. Από την ανατολή, οι δημιουργοί παίρνουν περισσότερο την τεχνολογία, αλλά το περιεχόμενο έχει την επίδραση του από τη δύση. Ο χριστιανισμός επέδρασε στο να «μαλακώσει» τον αρμενικό πολιτισμό ενώ ο ανατολικισμός στο να του δώσει περισσότερο χρώμα.

Προσφυγικό

Η καρδιά μου είναι σπίτι χαλασμένο σωρός από τις πέτρες μέσα στα ερείπια άγρια πουλιά φωλιάζουν μέσα αχ θα πέσω στο ποτάμι μια ανοιξιάτικη μέρα αχ ο άστεγος εγώ ο παντούχτ.

(Η κατά λέξη μετάφραση είναι της Νόνας Μολέσκη)

Σημ.: Άλλο ένα δείγμα της αρμενικής ποίησης, αυτή τη φορά από τη δημοτική λαϊκή. «Παντούχτ» σημαίνει πρόσφυγας.

Το έπος είναι επίσης ένα πολύ σημαντικό ποιητικό είδος των Αρμενίων. Είναι ένα ενιαίο έργο λαϊκής δημιουργίας με πολλές εκδοχές που βασίζεται σε συγκεκριμένο κύκλο μύθων, στην περιοχή Σα-σούν και με συγκεκριμένη δομή. Πρόκειται για την ιστορία τεσσάρων γενεών ηρώων, με ένα συγκεκριμένο ιστορικό πυρήνα για τον αγώνα ενάντια στον Αραβικό ζυγό του 5ου - 7ου αιώνα. Περιτριγυρισμένο από ένα μυθολογικό πλαίσιο που φτάνει από την αρχαιότητα, διηγείται προχριστιανικές λατρείες του λαού και πολλά περιπλανώμενα κλασικά παραμύθια, εμπλουτισμένα με φολκλορικά μοτίβα όπως δράκομαχίες, όπου σκοτώνεται ο δράκος και ελευθερώνεται ο λαός. Κεντρικός ήρωας είναι ο Δαβίδ ο Σασούνιος από την 3η γενιά ηρώων.

Από τον 10ο αιώνα αρχίζουν να εμφανίζονται, σε χειρόγραφα, μεγάλα ποιητικά έργα, με το Γκριγκόρ Ναρεκατσι ένα από τους βασικούς εκφραστές αυτών των έργων.

Από τα 95 έργα του που διασώζονται, το «Ο λόγος προς τον Θεό από τα βάθη της καρδιάς μου», είναι ένα μοναδικό φαινόμενο της εποχής του με βαθιά ψυχική αναζήτηση και αμλετικό χαρακτήρα. Η ποίηση του Ναρεκατσι είναι φαινομενικά μόνο θρησκευτική. Δεν είναι στο Θεό που μιλά ο ποιητής μα στον ίδιο του τον εαυτό. Διαβλέπει τα κακά του κόσμου και τείνει να φτάσει στην τελειότητα αλλά δεν μπορεί γιατί νοιώθει σαν φορέας των κακών αυτών.

Η ερωτική ποίηση, είδος που συναντάται στην ποίηση κάθε λαού, βρίσκεται το αποκορύφωμα της τον 16ο αιώνα στο έργο του Νααπέτ Κουτσιάκ. Γενικά, η αρμενική ερωτική ποίηση είναι πολύ ελεύθερη, χωρίς σεμνότητες φραγμούς. Με τις έντονες ξανά επιδράσεις από ανατολικά και δυτικά στοιχεία, στην αρμενική ερωτική ποίηση τα δύο συστατικά στοιχεία του έρωτα, το πνεύμα και η σάρκα, δεν διαχωρίζονται αλλά είναι απόλυτα ισορροπημένα.

Γέννηση του Βαχάγκν

Ωδυνε ο ουρανός
ώδυνε η γη
ώδυνε και η πορφυρή θάλασσα
και μέσ' τη θάλασσα ώδυνε η κοκκινομάλλα καλαμιά
από τη σύριγγα της καλαμιάς έβγαине καπνός
έβγαίναν φλόγες από τη σύριγγα της καλαμιάς
κι ανάμεσα στις φλόγες
έφηβος έτρεχε ξανθός
ετούτος είχε πύρινα μαλιά
είχε φλογάτα γένια
και τα ματάκια του ήταν ήλιοι σωστοί.

(Μετ. Αγκόπη Τζελαλιάν:
Ανθολογία Αρμενικής Ποίησης)

Σημ.: Το ποίημα αποτελεί δείγμα θρησκευτικής ποίησης.

Ερωτικό

Έχεις σώμα λεπτό, είσαι ψηλή
όπως το τρυφερό χορτάρι λυγερή
Λένε πως τ' άθανατο νερό
σαν από βρύση στο βουνό
από τα στήθος σου κυλά
και θεραπεύει άρρωστο κάθε γουλιά
Χαρά σ' αυτόν που σκύβει
κι απ' του στήθους σου τη ρώγα πίνει.

(Μετ. Γιώργου Μολέσκη)

Τέλος, έχουμε την ποίηση των βάρδων, όπως ας πούμε τους ποιητάρηδες της Κύπρου. Πρόκειται για μελωδική ποίηση του 17ου - 18ου αιώ-

να με συνοδεία μουσικής που τραγουδιέται μέχρι σήμερα. Κύριος εκπρόσωπος της ποίησης αυτής είναι ο Σαγιατ Νοβάτ του 18ου αιώνα.